

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 9, Sayı: 17, Mart 2022, s. 15-31, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 9, Issue 17, March 2022, pp. 15-31

Derleme Makale/Compilation Article

HÜSEYNİKLİ HAGOP BOGİGIAN

Hagop Bogigian from Hussenig

Meryem GÜNAYDIN*

Geliş/Received: 10.02.2022

Kabul/Accepted: 04.03.2022

Öz

Hagop Bogigian Hüseyinik'ten Amerika'ya ilk göç eden kişidir. Aynı zamanda "ilk Ermeni-Amerikalı milyoner"dir. 19 yaşında Amerika'ya göç etmek arzusu ile yola çıkan Bogigian'ın öyküsü kendinden sonra göç edenleri teşvik eden türdendir. Bir tek bu yönüyle dahi onun hayat öyküsünün izlerini sürmek mühimdir. Münferit olarak göç isteğinin sebebi, Amerika'ya gidişi, aldığı yardımlar, Amerika'da nasıl ve nerede yerleştiği, ne işle meşgul olduğu gibi birçok hususta göç hareketine ilişkin karakteristik özelliklere rastlamak mümkündür. Harput'ta Amerikan misyonerlerinin tesiriyle "Yeni Dünya" ile tanışan Bogigian aslında sıradan bir göçmen değildir. Sonradan Ermeni-Amerikalı bir ithalatçı ve ihracatçı olarak Osmanlı topraklarına özellikle doğuya teknolojik yenilikler transfer etmiştir. Kendisi gibi Amerika'ya gelen Ermeni göçmenlere gerek siyasi gerek mali bütün imkânlarını kullanmıştır. Yine "Ermeni kolonisi" kurmak düşüncesiyle Ermenilerin kendilerine tahsis edilmiş bir mahalde yaşamalarına ilişkin düşüncesi ve çalışmaları dikkat çekicidir. Ölümüyle birlikte mirasını "Hagop Bogigian Burs Fonu" olarak Wilson Koleji, Mount Holyoke Koleji ve Pomona Koleji'nde ihtiyaç sahibi Ermeni öğrencilerin özellikle kız çocuklarının eğitimlerine bırakmıştır.

Hüseyinik'ten Amerika'ya uzanan ilk Ermeni göçünün ayak izlerinin sürüleceği Hagop Bogigian'ın hayat öyküsü bu çalışmanın konusudur. Bogigian'ın yaşamı aynı zamanda Harput'tan başlayan transatlantik göçü anlamak üzere önemli ipuçları taşıyan temsili bir hikâyedir.

Anahtar Kelimeler: Hagop Bogigian, Hüseyinik, Transatlantik göç, Amerika, Milyoner

Abstract

Hagop Bogigian is the first person to immigrate to America from Huseynik. He is also the "first Armenian-American millionaire". The story of Bogigian, who set

* Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: mgnydn@yahoo.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3957-1471>

out with the desire to immigrate to America at the age of 19, is of the kind that encourages those who immigrated after him. It is important to follow the traces of his life story even from this aspect alone. It is possible to encounter the characteristic features of the migration movement in many aspects such as the reason for the individual request for immigration, going to America, the aids he received, how and where he settled in America, what he was engaged in. Bogigian, who met the "New World" in Harput under the influence of American missionaries, is not just an ordinary immigrant. Later, as an Armenian-American importer and exporter, he transferred technological innovations to the Ottoman lands, especially to the east. He used all his political and financial means and connections to the Armenian immigrants who came to America like him. Again, the thought and work of Armenians living in a designated area in Canada and America with the idea of an "Armenian colony" is remarkable. After his death, he left his legacy as the "Hagop Bogigian Scholarship Fund" to the education of Armenian students in need, especially women, at Wilson College, Mount Holyoke College and Pomona College.

The life story of Hagop Bogigian, whose footprints of the first Armenian migration from Hüseyinli to America will be traced, is the subject of this study. Bogigian's life is also a representative story that carries important clues to understand the transatlantic migration that started from Harput.

Keywords: Hagop Bogigian, Hussenig, Transatlantic migration, America, Millionaire

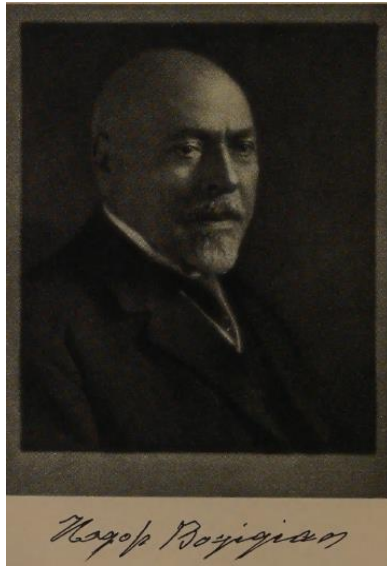
Giriş

Hagop Bogigian (1856 - 7 Şubat 1931)

Hagop Bogigian, Harput'un yakın çevre köylerinden Hüseyinli'de doğmuştur, burası 16. yüzyıla kadar uzanan geçmişi ile Harput'un kadim bir yerleşkesidir (Aksın, 1999: 37). Bogigian'ın doğum tarihi için 7 Şubat 1851, 1852, 1853 gibi çeşitli tarihler verilmekte olup mezarında 1856 yılı doğum tarihi olarak yazmaktadır (Deranian, 2016: 1). Bogigian kaleme aldığı hatıratında ise Harput'ta doğduğunu söylerken doğum tarihini belirtmemiştir (Bogigian, 1925: 9). Bogigian'ın ailesi çok eski zamanlarda Muş tarafından Harput'a gelerek Hüseyinli'ye yerleşmişlerdir (Deranian, 2016: 1).

Arakel ve Yegsa çiftinin altı çocuğundan biri olan Bogigian dört yaşındayken babasını kaybetmiştir (Bogigian, 1925: 12) Anne Yegsa pamuklu bez dokuyarak çocuklarını büyütüştür (Bogigian, 1925: 13). Amerikan misyoneri George W. Dunmore 1855'de okul kurmak üzere Harput'a geldiğinde oturmak için Hüseyinli'de bir ev kiralamıştır (Deranian, 2016: 2) Dunmore ile eşinin Harput ve çevresinde gezici misyonerlik ve vaizlik yapmasıyla birlikte etraflarında Protestanlığa yönelen Ermenilerce bir cemaat oluşmuştur (Açıkses, 2003: 155) İlk misyonerleri takiben sonradan Harput'a gelen birçok misyonerin çalışmalarıyla birlikte Harput misyonu kurulmuştur.

Böylece misyon eğitim faaliyetleri hem kiliselerde hem okullarda devam etmiştir. Bogigian'ın annesi Yegsa da misyon kilisesine katılmış olup bu yakınlık neticesinde Bogigian Amerikan misyonerlerinin açtığı okula kısa bir süreliğine gitmiştir (Bogigian, 1925: 14).

Hagop Bogigian, 19. yüzyılda Hüseyinlik'ten Amerika'ya uzanan hikayesi bu bölgeden başlayan genel göç sürecinin ve sosyo-mekânsal değişimin anlaşılması açısından önemlidir. Hüseyinlikli Bogigian, Harput'tan Amerika'ya ilk göç eden Ermenidir (Deranian, 1998: 19).

19. yüzyılda Osmanlı taşrasında Bogigian'ın Yeni Dünya'ya gitme arzusunu anlamak güç değildir. Zira Amerikan Protestan misyonerlerinin bölgeye gelişi ve Ermenilerle yakın ilişkilerinin bir neticesi olarak köylü Ermeniler daha önce hiç görmedikleri okyanus ötesi bir yere gitme hayalini kurmaya başlamışlardır. Bunun doğal bir sonuç olduğu düşüncesine karşın Amerikan misyonerlerinin Ermeni göçünü teşvikle birlikte finanse ettiği görülmektedir (Aksın, 1999: 178). Bogigian da ilk olarak Yeni Dünya'yı Harput'ta Amerikan misyonerlerinden "fırsatlar ülkesi" olarak dinlemiştir (Deranian, 1994: 149). Bogigian kaleme aldığı hatıratında misyonerlerin anlattıklarına atıf yaparak onlardan "harika Amerika ülkesi ve asil insanlarını" dinlediğinden bahsetmiştir. Anlatılan hikâyeye göre orada insanlar çok iyiydi bu sebeple Pensilvanya'da bir kasabada hapishanenin kapısı altı ay boyunca hiç açılmamıştır (Bogigian, 1925: 32). Sonradan Bogigian anımsadığı bu hikâyenin gerçek olmadığını ve bahsedilen hapishanenin başka bir mahkumu kabul edemeyecek kadar dolu olduğu için kapısının kapalı olduğunu öğrenmiştir.

Bogigian dört beş ay kadar Harput'ta Amerikan okuluna devam ettikten sonra yine misyon istasyonlarında çeşitli okullarda çalışmıştır. Eğitiminin ardından yeni okullar açmak ve öğretmenlik yapmak için çevre köy ve kasabalara gönderilmiştir. 14 yaşında ilk deneyiminde birleşik bir sınıfta okutmuştur. Birçok yerde Çüngüş'te ve Diyarbakır'da bulunan okullarda da çalışmıştır. Üç yıl içerisinde Diyarbakır'da bir misyoner okulunun başına getirilmiştir. Diyarbakır'da çalışırken Robert Koleji'nden mezun olan sonrasında eğitim için İngiltere'ye gitmiş, İngiliz bir kadınla evli Ermeni bir

vaizle tanışmıştır. Diyarbakır piskoposluk kilisesinin başı olan vaizden ziyaret ettiği Avrupa ve Amerika hakkında çok şey öğrenmiştir (Bogigian, 1925: 17). Böylece daha on sekiz yaşında olan Bogigian Amerika'ya gitmek için büyük istek duymuştur. Bogigian'ın Amerika'ya gitme arzusu artmıştır ve 1875'de Amerika'ya gitmeyi daha ciddi düşünmeye başlamıştır (Bogigian, 1925: 19). Ancak Yeni Dünya'yı Amerikan misyonerlerinden dinleyen Bogigian hatıratında Amerika'ya gitme isteğinin Harput'taki Amerikan misyonerleri tarafından desteklenmediğini ancak iş için giden başka birine önerilerde bulduklarını beyan etmiştir (Bogigian, 1925: 20). Yine bu isteği daha çok genç olduğu ve dilini bilmediği yabancı bir yere gideceği için annesi ve arkadaşları tarafından desteklenmemiştir.

Hagop Bogigian ilk Amerika yolculuğuna 1876 yılı Mayıs ayında çıkmıştır (Bogigian, 1925: 20). Borç para alarak çıktığı bu yolculukta kendisine bir iş adamı da eşlik etmiştir. At, deve gibi binek hayvanlarının sırtında Akdeniz'e ulaşmak üzere yola çıkmışlardır. Malatya'da konakladıkları Protestan papaz kendilerini Amerika'ya gitme fikrinden vazgeçirmeye çalışmış ancak buna ikna edemeyince öncelikle Amerika'dan yeni dönmüş olan Yale'de iki yıl çalışan Ermeni profesörüyle görüşmelerini tavsiye etmiştir. Bunu üzerine Antep'e bu profesörü ziyarete gitmişlerdir. Bu profesör dil bilmedikleri için bu yabancı yere gitmemelerini tavsiye etmiştir (Bogigian, 1925: 21). Ancak Bogigian şansını denemekten vazgeçmemiştir. Antep'ten Halep'e geçerek Halep'ten Amerika'ya geri dönmeye hazırlanan Amerikan tıp misyonerleriyle görüşmüşlerdir (Bogigian, 1925: 22). Bu tıp misyonerleriyle yola çıkmak isteyen Bogigian görüştüğü bir doktorla anlaşma yaparak doktor ve ailesinin hizmetçisi sıfatıyla onlarla birlikte yola çıkmıştır. Bu ailenin çocuklarıyla ilgilenecek olan Bogigian böylece aileye mali bir yükte olmayacaktı (Bogigian, 1925: 23). Ancak Bogigian'ın Amerika yolculuğuna birlikte çıktığı arkadaşı burada vazgeçerek Harput'a geri dönmüştür. Öncelikle bu aile ile birlikte Bogigian Antakya'da bir yazlık eve gitmiştir. Lazkiye'den gelen Fransız vapuruna binmişlerdir (Bogigian, 1925: 25). Marsilya'ya vardktan sonra trenle Paris'e geçmişler ve Madeleine yakınlarında bir otelde kalmışlardır. Paris'i gezmek isteyen ailenin yanında Bogigian çocuklarına bakmak için yanlarında gitmiştir. Bu gezi sırasında küçük çocuğu kucağında taşımak onu hayli yormuştur. İki hafta Paris'te kaldıktan sonra Londra'ya gitmişlerdir. Bogigian bu aile ile yol boyunca kendisine İngilizce öğretmeleri için anlaşmış olmasına rağmen ailenin kendisiyle asla İngilizce konuşmadığından bahisle, çocukların dahi onunla hep Türkçe konuşmaları için öğütlendiğini sonradan öğrenmiştir. Bir anlaşma yaparak yola çıktığı bu aileden Bogigian sıklıkla şikâyet etmiştir ve Liverpool'da onlardan ayrılmıştır (Bogigian, 1925: 29). Ancak dilini hiç

anlamadığı bir yerde Bogigian tamamen şans eseri Türk fesi giyen eğitimli iyi görünümlü biri ile karşılaşmıştır. Bogigianla doğu dillerinde konuşmaya çalışan bu şahsın “Türk” kelimesine Bogigian’ın kafasını sallayarak onay vermiştir. Bunun üzerine söz konusu şahıs polislere durumu ileterek Bogigian’ın Türk Konsolosluğu’na götürülmesini sağlamıştır (Bogigian, 1925: 30). Burada kendisine yemek verilmiş ve sorununun çözümü için konsoloslara görüştürülmüştür. Konsolos tarafından masrafları karşılanmak üzere Türkiye’ye geri dönmesi teklif edilmiştir (Bogigian, 1925: 31), ancak Bogigian bu teklifi kabul etmemiştir.

İkinci gün Büyükelçi, görevlendirdiği biriyle Bogigian’ı misyoner merkezlerinden birine doktor arkadaşını aramak üzere göndermiştir. Doktorla birlikte Türk elçiliğine döndüklerinde burada elçinin doktorla yaptığı konuşma Bogigian’ı memnun etmiştir. Bundan sonra Bogigian çantasını alarak doktorla birlikte kaldığı yere geri dönmüştür. Yeteri kadar parası olmadığı için bir süre manavda çalışmış, buradaki kasalar üzerine battaniye sererek kendisine yatak yapmıştır (Bogigian, 1925: 33). Doktor, Urfa’daki Protestan kilisesi için para toplamak için bir süre daha Londra’da kalmaya karar vermiştir. Bunun üzerine Bogigian doktora Amerika’da ona yardımcı olması için bir arkadaşına tanıtım mektubu vermesi ve yolculuk parasını da ödünç vermesi halinde yalnız gidebileceğini söylemiştir ancak doktor bu önerileri açıkça reddetmiştir. Bogigian birlikte yola çıktığı doktoru ve karısını “tanıştığım en mantıksız, bencil, aşâğılık derecede kötü insanlar” olarak tanımlamıştır (Bogigian, 1925: 34).

Bu şartlar altında manavın yanında çalışmaya devam etmiş aynı zamanda günün bir kısmını doktorun ailesine ayırarak geçirmiştir. Manavın verdiği bir somun ekmek ve yarım günlük iş için ambarda yatacak bir yer karşılığında çaresiz çalışmaya mecbur kalmıştır. Doktorla birlikte daha sonra Liverpool’a gitmişlerdir (Bogigian, 1925: 34-35). Liverpool’da misyonerler üzerinden bağlantılar kurmak suretiyle şehrin biraz dışında deniz kenarında bir kulübe kiralayarak bir süre burada kalmışlardır. Bogigian burada yarım gün doktorun ailesine hizmet ederken günün geri kalanı için Liverpool’un o bölümü bir tarım bölgesi olduğundan, bir çiftlikte iş bulmuştur. Samanlıkta yatma ve yarım günlük iş için bir şilin karşılığında anlaşmıştır (Bogigian, 1925: 36). Çiftlikte ve tuğla bahçesinde çalışarak yaklaşık sekiz şilin kazanmıştır. Durumun farkında olan Bogigian bir çare arayışıyla her sabah Türkçe veya Ermenice konuşabilen doğulu insanlar bulma umuduyla Liverpool’a yürümüştür. Daha kolay tanınabilmek için Türk şapkasını takmıştır (Bogigian, 1925: 37) ve en sonunda bu işe yaramıştır. Birkaç gün devam eden bu arayışı neticesinde parasının giderek azaldığını görünce günde bir kez normal fiyatın yarısı olan bir somun bayat ekmek almaya başlamıştır.

Birkaç gün Liverpool'un rıhtımlarında dolaştıktan sonra, sokaklarda kendisi gibi Türk fesi takan bir adam görmüştür. Türkçe konuştuğu bu kişinin buğday yüklü bir gemiyle gelen Suriye'nin Beyrut kentinden bir Ermeni olduğunu büyük bir sevinçle öğrenmiştir. Ona durumunu anlatması üzerine Bogigian'ı bir Ermeni tüccarın bürosuna götüreceğini söylemiştir. Bu Ermeni tüccarın Manchester'da bir pamuk fabrikası ve mallarını Türkiye'ye, Mısır'a ve Hindistan'a kadar taşıyan gemileri vardı. Anlaştıkları gün doktora bir hemşerisiyle buluşacağını söylemeden sabah erkenden Liverpool'a buluşacakları yere doğru yola çıkmıştır. Buluştuğu adam Ermeni tüccarın ofisine Bogigian'ı götürmüştür.

Bu Ermeni beyefendi Bogigian'ın yaşadığı deneyimlere atıfta bulunarak İstanbul'a geri dönmesini tavsiye etmiştir. Hatta İstanbul'a gidecek olan kendi yük gemisine sahip bir vapuru olduğunu ve Bogigian'ı kaptanın yanında sorumlu olarak gönderebileceğini söylemiştir (Bogigian, 1925: 39). Bogigian her şeye rağmen Amerika'ya gitme fikrini değiştirmemiştir ve onun Amerika hayalini şans eseri karşılaştığı bu Ermeni tüccar gerçekleştirmiştir. Bogigian'a iki İngiliz sterlini ile birlikte Liverpool'dan Amerika'ya Cunard Line ofisinden üçüncü sınıf bir bilet almıştır (Bogigian, 1925: 41). Bu Ermeni tüccar vasıtasıyla doktor arkadaşı Bogigian'a karısının erkek kardeşine hitaben yazdığı bir mektup vermiştir. Gemiye binerken Ermeni tüccarın sekreteri Bogigian'ı kaptan ve bekçi ile tanıştırmak üzere onu seyahatine uğurlamıştır. Boston'a on üç gün süren bir yolculuktan sonra ulaşmıştır (Bogigian, 1925: 42). Gemideyken Bogigian tanıştığı kimselere sorular sorarak İngilizce öğrenmeye çalışmıştır. 10 Ekim 1876'da Boston'a varmıştır (Deranian, 2016: 5).

Bogigian'ın Amerika'ya geçişi zorlu bir süreçten sonra gerçekleşmiştir. Amerikan misyonerlerinden bir doktorun yanında yolculuk etmesine rağmen onun yaşadığı olumsuz ve madden ağır şartlar münferit göçlerin bir irtibat kurulmadan gerçekleşmesinin ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Nitekim Amerika'ya vardikten sonra kalacağı ve çalışacağı bir yer bulması yine bağlantı kurulabilecek bir kişiyi elzem kılmaktadır. Bogigian Boston'a vardikten sonra Haverhill'e doktorun karısının erkek kardeşine hitaben yazılan mektup ile o adrese gitmiştir (Bogigian, 1925: 44). Burada kendisine yatacak bir yer verilmiştir. Ertesi gün kahvaltıda sonra kendisine bir balta verilerek odun kesmesi söylenmiştir. Böylece Amerika'daki ilk işi odun kesmek olmuştur. Daha sonra bahçede, mutfakta benzer ev işlerine yardımcı olmuştur. Burada kaldığı süre içerisinde ev sahibinin babasından biraz İngilizce öğrenebilmiştir. Bu evde işi biten Bogigian çalışmak üzere ev sahibin çok sayıda kiralık evi olan kuzeninin yanına gönderilmiştir (Bogigian, 1925: 45). Bu akrabanın yüz ile yüz elli arası kiralık evi vardı ve kiracılar içeri

grip çıktıkça, boş evi temizlemek, gerekirse boyamak, kırık camları yenilemek Bogigian'ın işleri arasındaydı. Daha sonra Bogigian hasta bir adamın bakıcılığını yapmıştır (Bogigian, 1925: 47).

Bogigian, Haverhill'de kilisenin Pazar Okulu'na katılmıştır (Bogigian, 1925: 49). Buraya gitmesi de İngilizce'de oldukça iyi ilerleme kaydetmesine yardımcı olmuştur. On ay kadar Haverhill'de çalıştıktan sonra başka bir şey yapması gerektiğini hissetmiştir. Bu arada kilisede ve Pazar Okulu'nda birkaç arkadaş edinmiştir ve onlarla durumunu paylaşmıştır. Bir gün bir arkadaşıyla yaptığı görüşmede tabaklama işini öğrenmek istediğini söylemiştir. Bunun üzerine arkadaşı vasıtasıyla Boston Shawmut Ulusal Bankası'nın (Shawmut National Bank of Boston) başkanı olan ve Woburn, Massachusetts'te büyük bir tabakhane olan John Cummings ile tanıştıran Bogigian, Woburn'da tabaklama işine başlamıştır (Bogigian, 1925: 50).

Woburn'da kiliseye ve Pazar Okuluna katılmıştır, burada tüm sosyal faaliyetler ve kilise toplantıları onun İngilizcesini ilerletmesine yardımcı olmuştur. Kuzey Woburn Cemaat Kilisesi'ndeki papaz, Dr. Cyrus Hamlin'in İstanbul'da doğan kızıyla evlenen Profesör Anderson'du (Bogigian, 1925: 51). Anderson vasıtasıyla Cyrus Hamlin tabakhane çalışan Bogigian'ı ziyaret etmiştir (Bogigian, 1925: 52). Bogigian'ın Woburn'da Amerikan hayatına uyumu kilise ve çevresinde daha iyi hale gelmiştir. Üç yıl boyunca Woburn'da, ikinci yıl haftada beş dolar, üçüncü yıl haftada altı dolar kazanmıştır. Bu arada biriktirdiği paranın bir kısmını ölen amcasının borcunu ödemek üzere bir katkı olarak onun çocuklarına yollamıştır (Bogigian, 1925: 54).

Cyrus Hamlin'in yardımı ve Amerikan Board vasıtasıyla Bogigian tabaklama ve matbaacılık mesleği öğrenmiştir. Ancak parası olmadığı için American Board, farklı kiliselere ve Pazar Okullarına giderek Türkiye'deki misyonerlik çalışmalarını anlatmasını sağlamıştır. Basım tekniklerini öğrenmek için Frank Wood matbaasında ayrıca Summerville, Massachusetts gazete ofisinde çalışmıştır (Bogigian, 1925: 55).

Amerika'da işleri umduğu gibi gitmeyince Harput'a geri dönmüştür (Deranian, 1994: 150). Ancak dönmeden önce yine buradaki arkadaşları ona Türkiye'de satması için bazı Amerikan aletleri almasını önermişlerdir. Satabileceğini düşündüğü bazı eşyaları örneğin kazmalar, kürekler, marangoz aletleri, dikiş makineleri ve küçük tarım aletleri gibi şeylerin hepsini kargo ile İstanbul'a gönderimini toptancılarla görüşerek ayarlamıştır. Bogigian İstanbul'a dönüş biletini ödeyecek kadar parası olmadığından bilet karşılığı İstanbul'a giden ve tarifeli işlemeyen bir yük gemisinde mürettebattan biri olarak göreve başlamıştır (Bogigian, 1925: 56).

Genel olarak; Bogigian Harput'a vardığında üç işle meşgul olmuştur bunlar tabaklama, teçhizat satışı ve baskıdır. İlk olarak Amerika'da modern tekniklerle yapılan tabaklama işini yapmaya başlamıştır. Tabakhane olarak kullanabileceği boş bir Türk hamamı bulmuş ve onu kiralamıştır. Sonra iki kardeşiyle birlikte bu işe başlamıştır (Bogigian, 1925: 56). Ancak tabaklama iş yeri gümrük yetkililerince yasal sebeplerle kapatılmıştır. Bir diğer iş olarak misyoner okulunda öğrencilere küçük broşürler ve gazete basmayı öğretmiştir. Burada misyonerlerin ihtiyaç duydukları en küçük broşürler dahi basılmak üzere İstanbul'a gönderilmekteydi. Bu yüzden erkek çocuklara dizgi, kompozisyon ve baskı öğretmeye başlamıştır böylece ilk gazeteyi yayınlamışlardır (Bogigian, 1925: 57-58).

Bogigian Harput'taki başarısız iş girişimlerinden bir süre sonra tekrar Amerika'ya geri dönmüştür (Bogigian, 1925: 64). Bogigian'la birlikte Amerika'ya gitmek isteyen üç genç ona eşlik etmiştir. Böylece küçük gruplar halinde Amerika'ya göçün tipik bir örneği görülmektedir. İskenderiye'den İzmir'e oradan da direkt Liverpool'a vapurla gitmişlerdir. Boston'a vardıklarında kendi bağlantıları üzerinden onlara yardımcı olan Bogigian bunlardan birinin tıp okumaya başladığını, ikincisinin Cambridgeport'ta bir demir fabrikasında iş bulduğunu, üçüncüsünün ise mağazada işçi olarak çalışmaya başladığını nakletmiştir (Bogigian, 1925: 72). Onları yerleştirdikten sonra kendisi başında kilise üyelerinden biri bulunan bir halı mağazasına iş başvurusu yapmıştır. Ancak burada hamal ve kapıcı pozisyonlarında çalışmak istemeyen Bogigian Cambridge ve Boston'da şark halı ticareti yapmaya başlamıştır. Bogigian, Amerika'da şark halı tüccarlarının ilki değildir. 1870ler ve 1880ler de şark halı ticareti yapan başka Ermenilerde vardı. 1865'de Amerika'ya göç eden Merzifon Koleji mezunu Hagop Isnagian New York'da kilim ticareti yapmıştır. Yine, 1884'de gelen Samuel Donchian ve 1887'de Chicago'ya gelen Diyarbakırlı Puşman (Pushman) ailesi şark halı ticareti yapmışlardır (Mirak, 1983: 39). İlk olarak Bogigian, Cambridge'de Türkiye'den getirdiği üç kilim ve birkaç parça antika takıları satmak üzere Harvard Meydanı'nda, bir ayakkabı mağazası içerisinde kiraladığı küçük bir alanda satışını yapmaya başlamıştır (Bogigian, 1925: 73). İlk müşterisi Bogigian'ın Amerika'daki yeni hayatını etkileyecek olan Profesör Henry W. Longfellow idi (Mirak, 1983: 106).

Boston'da ortak bir arkadaşı ile birlikte İzmir ve İstanbul bağlantılı bir mağaza açarak şark halıları sattığı bir mağaza açmıştır. 1882 Nisan'ında İstanbul'a doğru yola çıkan Bogigian İzmir'e giderek mağazası için mal satın almıştır. Boston'a döndüğünde A-Beacon Caddesi'nde ilk mağazasını açmıştır. Bu mağazada Bogigian'ın yeni iş ortağı katıldığı kilisenin papazı olmuştur. Sonradan iki numaralı-A-Beacon Caddesi'ndeki mağaza çok küçük

olduğundan Park ve Beacon Sokağı'nın köşesindeki binada yeni iş yerini açmıştır (Bogigian, 1925: 84-87). Park ve Beacon caddelerinin köşesindeki yeni işi çok hızlı büyümüştür. Zamanla daha geniş bir alana ihtiyaç duyulmuştur bu sebeple mağazayı yeni bir yere taşımıştır. Bu yeni yeriyse Harvard, Boston Üniversitesi, Tufts Koleji gibi yerlerden birçok profesörün bir araya geldiği seçkin bir kütüphane olan Boston Atheneum'a daha yakınlaşmıştır (Deranian, 2016: 13).

Profesör Longfellow yakın arkadaşlarını örneğin antika meraklısı Harvard Sanat Tarihi Profesörü Charles Elliot Norton gibi birçok önemli ismi Bogigian ile tanıştırmıştır (Mirak, 1983: 106). Bir süre sonra Bogigian'ın mağazası Amerikalı entelektüellerin bir araya geldiği bir mekân olmuştur (Deranian, 2016: 11). Boston'daki dükkânının yanı sıra Martha's Vineyard'da bir dükkân açmıştır (Deranian, 2016: 19). İşlerini büyüten Bogigian Boston Üniversitesi'ne 1883'de özel öğrenci olarak girmiştir (Deranian, 2016: 13). Bu sınıfın mezunları Massachusetts Valisi, Massachusetts Senatosu Başkanı ve Massachusetts Yasama Meclisi Başkanı gibi yüksek mevkilerde bulunmuşlardır. Benzer şekilde aralarında Colorado Yüksek Mahkemesi üyesi ve Boston Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde profesör olan kişiler de mevcuttur (Bogigian, 1925: 91).

Hagop Bogigian, doğu mallarının ilk yerli ithalatçılarından (Deranian, 2016: 13). 1884 yazında İstanbul'a giderek kilim tüccarları ve şark mallarıyla uğraşan firmalarla iş bağlantılarını kurmuştur. Bu iş sonunda Bogigian'a Amerikan mallarını Türkiye'ye göndermesi önerilmiştir. Böylece alımlarını yaparak Boston'a geri dönen Bogigian soba, dikiş makinesi, pamuklu eşya, tarım aletleri toptancıları veya üreticileri ile görüşmelere başlamıştır. Bogigian artık hem ihracatçı hem de ithalatçı olarak büyük işler yapmaya başlamıştır. Bu yönüyle Bogigian yenilik transferi yapan bir göçmendir. Türkiye, İran ve Mısır'a ilk başta tarım aletlerini montaj edilebilecek şekilde parçalara ayırmak ve numaralandırmak suretiyle göndermeye başlamıştır. Mısır'a ilk Amerikan yel değirmenlerini ve pompalarını gönderen aynı zamanda Amerikan sabanını Sibiryaya ilk gönderen yine Bogigian olmuştur (Bogigian, 1925: 94). Bogigian'ın gönderdiği yeni tarım aletleri üretim alışkanlıklarını değiştirdiğinden önemlidir. Bu çerçevede Amerika'dan gelen yeni tarım aletleri geleneksel hasadı kolaylaştırmıştır. Buna göre eskiden insanlar, tahıllarını orakla biçer sonra sabitlenmiş düz ve sert bir zemin olan harman yerlerine taşırlardı. Tahılı samandan ayırmak için uzun kalaslar bir araya getirilip alt kısımlarına belirli aralıklarla çakmaktaşları çakılırdı. Hazırlanan bu tahta atlarla veya öküzlerle tahıl yığınının üstünde gezdirilir, bu işlemle tahıl taneleri açığa çıkarılırdı. Son işlem olarak rüzgârın yardımıyla saman ve tahıl karışımı birbirinden ayrılırdı. Bogigian

bu geleneksel ve zorlu hasadı kolaylaştıracak yardımcı bir el savurma makinesi göndermiştir. Rüzgârın beklenmek zorunda olunmaması ve kullanılabilirliği sebebiyle bu makinelere büyük bir talep olmuş ve yıllarca bu ihracatı sürdürmüştür.

1885'te Bogigian, müşterilerinden Helen Josephine Carrington ile tanışmış ve 19 Ekim 1887'de evlenmiştir (New Haven Daily Morning Journal, 20 Ekim 1887). Bogigian'ın evliliğinin bir Amerikan ile Hüseyinli birinin ilk evliliği olduğu düşünülmektedir (Deranian, 1994: 155). Carrington'un büyükbabası Amerikan Devrimi'nde savaşmış olup ailesi İngiliz asillerindendi. Ayrıca Mount Holyoke Koleji'nin 1868 sınıfı üyesiydi (Deranian, 1998: 168). Bogigianlar evlendikten sonra pazar sabahları Park Street Kilisi'ne, Bayan Bogigian bir Episkopal Kilise üyesi olduğundan akşamları Boston'daki Trinity Kilisesi'ndeki ayinlere gimişlerdir. Trinity Kilisesi'nde Bogigian, en iyi arkadaşlarından biri olan Philips Brooks ile görüşmüş oluyordu. İkili arasında bu yakınlık neticesinde Bogigian, Londra'da, üç kez başbakanlık yapan Salisbury asilzadesi ve dört kez başbakan olan William E. Gladstone ile bir araya gelmiştir (Deranian, 2016: 24). Bogigian, American Board'daki arkadaşları aracılığıyla Boston Cemaat Klubü'ne (Congregational Club) katılmıştır (Bogigian, 1925: 111). Bu münasebetle Amerikalı siyaset adamlarının ve ileri gelen isimlerin bir araya geldiği aylık toplantılara Bogigian'da katılmıştır.

Amerika'ya ikinci gelişle kendisine yeni bir hayat kuran Bogigian gerekli belgeleri tamamlayarak Amerikan vatandaşlığı başvurusunu Vaşington Sefareti vasıtasıyla yapmıştır. Amerikan tabiiyetine geçmek üzere yaptığı başvurulara ilişkin Nisan 1895 tarihli Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde Hagop Bogigian'ın on dört seneden beri Amerika'da Boston şehrinde bulunduğu ve Mamuratülaziz vilayetinin Hüseyinli karyesi siciline "tufcu oğlu Agop veled Arslan" namıyla kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır (BOA. ŞD. 2650-8, Lef 3). Sonradan Amerika tabiiyetine girmek için müsaade talebiyle Vaşington sefaretine vermiş olduğu dilekçeye bir cevap alamadığına dair Hagop Bogigian, Said Paşa'ya hitaben bir yazı kaleme almıştır (BOA. HR.ID. 130-3, Lef 4). 10 Ekim 1902 tarihli İstanbul Amerikan elçiliği maslahatgüzarı Spencer Eddy imzalı bir yazıyla ikinci kez Hagop Bogigian'ın Amerikan vatandaşlığına geçişinin resmen onaylanması talep edilmiştir (BOA.HR.SYS. 2794-33). Nihayetinde Boston'da 2 Mayıs 1882'de Amerikan vatandaşı olmuştur (Deranian, 2016: 17). Amerikan vatandaşı olan Bogigian burada önemli bir iş adamı olarak hayatını sürdürmeye devam etmiştir.

Bogigian 1892'de birikimini yatırıma dönüştürmeye çalışmıştır. İlk yatırımı New York, New Haven ve Hartford demiryolu hisseleri olmuştur. Bu alandaki yatırımlarını artırmaya devam ederek diğer birçok demiryollarında hisse almıştır (Bogigian, 1925: 136). Ancak demiryollarına yaptığı yatırımlar sonucunda büyük miktarda para kaybetmiştir (Bogigian, 1925: 144).

Amerika'da saygın bir iş adamı olarak Bogigian gerek ileri gelen müşterileri gerek eşinin çevresi vasıtasıyla Amerikan senatörlerle ve başkanlarla yakınlık kurmuştur. Siyasal bağlantılarını Ermenilere yardım için kullanmıştır. Bogigian Amerika'da kendisi gelmeden önce de çok az olsa da Ermeniler bulunduğunu ve bunların hepsinin şehirlerde yaşayan iş adamları olduğu belirtmiştir. Hatta kendisinin de yaşadığı Haverhill veya Woburn gibi yerlerde veya çevredeki kasabalarda, insanların daha önce bir Ermeni gördüğünü sanmadığını beyan etmiştir (Bogigian, 1925: 90). Hüseyinik'ten Amerika'ya gelen ilk Ermeni olarak Bogigian, geride kalanları göçe teşvik etmiştir. Hatta yolculuklarından birinde, 1880 yılında Bogigian Amerika'ya dönüşünde Hüseyinik'ten Donabed Rustigian, Abraham Aghijanian, Marde-ros Nahigian, Sahag Adishian, Gosdan Gorgodian, Manoog Rustigian, Marde-ros Begdigian ve Hagop Michaelian'ı yanında götürmüştür (Deranian, 1998: 19). Ayrıca Bogigian'ın evine gönderdiği Amerikan takım elbisesi ve ipek şapkasıyla fotoğrafını gören Hüseyinikli gençler fakir girenin zengin çıktığı Amerikan rüyasının peşine düşmüşlerdir (Deranian, 1994: 155). Bogigian Amerika'ya göçe Hüseyinikli genç Ermenileri teşvik ettiği gibi göçlerinde de yardımcı olmuştur. Yeni gelen göçmenlere yardım etmek üzere kurucu üye olarak Bogigian, 1888'de Worcester'da Hüseyinik Eğitim Birliği'ni (Educational Society of Hussenig) (Deranian, 1998: 59) ve yine Worcester'da 1890'da Hüseyinikli arkadaşlarıyla birlikte Near East Bundlewood Company'i kurmuştur (Deranian, 1994: 155).

1896'da Ellis Island'a gelerek Türkiye'ye geri gönderilmek üzere bulunan 92 Ermeni'ye Bogigian yardım etmiştir. Bogigian bu 92 göçmenin sözde soykırımdan kaçtığı söylemleriyle Amerika limanlarına gelen Ermenilerin geri gönderilmemesini ilgili siyasilerden talep etmiştir. Kabul görmeyen bu talebe cevaben her bir göçmenin tahvil karşılığında giriş yapabileceği bildirilmiştir. Bu sorunu çözmek üzere Bogigian maliyeti göçmenler için üstlenmiştir (Waterbury Democrat, 30 Ekim 1896). Amerika'ya girişleri sağlanan Ermeni göçmenlere Bogigian öncülüğünde Maraş doğumlu ve Boston'da bulunan fabrikatör Moses Gulesian, Ermeni-Amerikalı iş adamlarından Moorfield Storey, Susan B. Fessenden, Emma Willard ve Alice Stone yardımcı olmuştur (Mirak, 1983: 69). Ellis Adası'ndan serbest bırakılan bu göçmen Ermeniler, Gulesian'ın 16 Waltham Caddesi'nde

bulunan altı katlı fabrikasının üçüncü katına yerleştirilmiştir (Deranian, 2016: 32). Yiyecek ve giyecek gibi ihtiyaçları yine Gulesiyan tarafından karşılanmıştır. Sonuç olarak 115 Ermeni göçmen Gulesiyan'ın fabrikasında ikamet etmiştir.

Amerikan bürokrasisinde güçlü bağları bulunan ve tanınan saygın bir iş adamı olan Bogigian, Ermenilere yardım etmek üzere çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlardan ilki; 1894'te Başkan Cleveland'da Osmanlı Ermenilerine gönderilmek üzere Kızıl Haç için yüksek miktarlarda para toplanmasını sağlamıştır. American Board'daki yetkililerle kurduğu temaslar aracılığıyla yardım fonu için kampanya başlatmıştır (Deranian, 2016: 26). Amerika Ulusal Kızılhaç Derneği'nin Türkiye'deki Ermenilere acil yardım sağlanması için Bogigian şehrin önde gelen iş adamlarıyla bir araya gelerek büyük meblağlarda para toplanmasına önayak olduğu gibi acil adımlar atacak yardım komitelerinin tüm New England'ta kurulması için çalışmalarına başlamışlardır (Essex County Herald, 3 Ocak 1896). Benzer bir yardım komitesi, New York'ta, Spencer Trask'ın önderliğinde kurulmuş olup akabinde Ulusal Ermeni Yardım Komitesi kurulmuştur (Deranian, 2016: 27). Bogigian, yalnızca para toplama konusunda değil, Amerikan Kızıl Haç'ının kurucusu Clara Barton'un yardım çabalarına dahil edilmesinde de öncülük yapmıştır (The Bulletin Of The Daily Globe, 4 Aralık 1895). Clara Barton İstanbul'da yardım faaliyetlerini yürütmüştür. Bu çalışmalarıyla Bogigian, Ermeniler arasında hayırseverliği ile tanınmıştır. Bogigian diplomatik ilişkilerini kullanarak Amerikan kamuoyunda Ermeni propagandası yapmıştır. Ermeni fesat olaylarını işaret ederek bunların Türk hükümetinin planlı ve kasıtlı işleri olduğu beyanlarıyla birlikte Ermenilerin mağdur olduğu düzmece bir hikâye söylediği görülmektedir. Bu çerçevede Sason olayları gibi 1896 Osmanlı Bankası baskınının faili olarak Türk hükümeti ajanlarını işaret etmiştir (Waterbury Democrat, 3 Eylül 1896).

Bogigian Ermenilerin kolonizasyonu düşüncesiyle bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bogigian Ermenilerin Amerika'ya yerleşmeleri gerektiği fikrini benimsemiştir. Bu bağlamda Bogigian Kanada Manitoba'da yatırım alanı olarak aldığı tarım arazilerini göçmen Ermenilere açarak burada çiftçilik yapmalarını istemiştir. İlgi görmeyen bu projeden verimli sonuç alınamamıştır. Bogigian gelen Ermeni göçmenleri güney eyaletlere, Kaliforniya'ya ve Güney Eyaletlerine yerleşmeleri için ikna etmiştir. Teksas'a gidenler Filistin adında bir kasaba kurmuşlardır. Bunlar müreffeh çiftçiler ve iş adamları olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kaliforniya'ya gidenler, üzüm ve kuru üzüm çeşitlerinin yanı sıra kavun, kayısı, şeftali ve portakal gibi meyve çiftçisi olmuşlardır. Ayrıca tütün ve pamuk yetiştirmişlerdir. Bütün meyve sanayisi esas olarak Ermenilerin ve Japonların elindeydi

(Bogigian, 1925: 144-146). Sonuç olarak, toprak sahipleri çok büyük servetler kazanmışlardır.

Avrupalı güçler Milletler Cemiyeti aracılığıyla Ermenilere bir yurt bulmaya çalıştıklarında Bogigian bu hareketten cesaret alarak Güney Eyaletlerine bir gezi yapmıştır. Ermenilerin yerleşebileceği bir arazi satın almak üzere görüşmeler yapmıştır. Büyük bir masrafla kurutulabilecek bir ataklık arazisi bulmuştur. Eyaletlerin veya kasabaların isimlerini vermekten kaçınan Bogigian, ıslah edilmemiş bu arazinin dönümünü üçte bir peşin ödemeyle yetmiş beş dolar istendiğini belirtmiştir (Bogigian, 1925: 146). Ancak Bogigian bu araziye satın almaktan vazgeçmiştir. Güneydeki toprak sahiplerinden biriyle yaptığı bir başka görüşmesinde binlerce dönümlük kereste arazisini gezmiştir. Yaptığı görüşme sonucunda yüz Ermeni ailesi buraya getirtmesi karşılığında yaklaşık yirmi iki bin dönüm kesilmiş araziye bedava verecekleri gibi onlara bu yirmi iki bin dönümlük kesilmiş arazi üzerine inşa edilmiş yirmi üç ev bedelsiz verilecekti. Ayrıca ihtiyaç duyulan evlerin geri kalanı için maliyeti karşılığında kereste tedarik edebileceklerdi. Erkeklere kış aylarında çalıştırma sözü ve ailelere ücretsiz olarak dağıtılmak üzere birkaç yüz baş sığır getirebilecekleri söylenmiştir (Bogigian, 1925: 147). Ermeni kolonisi kurmak için pek çok yer bularak çaba gösteren Bogigian'ın bu planı fiilen icraata dönüşmemiş olsa bile fikir itibarıyla ilgi çekicidir.

1905 yılından itibaren Bogigian, Boston'daki siyasi kargaşadan uzakta çiftliğinde yaşamıştır (Deranian, 2016: 43). Hatta Birinci Dünya Savaşı yıllarında çiftliğinde askerler için sebze yetiştirilmesine müsaade etmiştir (Deranian, 2016: 44). Lancaster'de 1907'de inşa edilen yazlık evinde ölüncüye dek yaşamıştır (Deranian, 2016: 42). Hagop Bogigian, 7 Şubat 1931'de, 75 yaşında, Atlantic City Hastahanesi'nde zatürreden ölmüştür (Deranian, 2016: 57). 10 Şubat 1931'de Washington'daki Glenwood Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Aynı yıl 23 Ekim 1931'de ise eşi Helen Josephine hayatını kaybetmiştir (Deranian, 1994: 156)

Çocuğu olmayan Hagop Bogigian mirasını eğitim kurumlarına bırakmıştır. California, Claremont'taki Pomono Koleji'ne Fresno yakınlarındaki 23.000 dolar değerinde bir mülkünü bırakmıştır. Yardıma muhtaç kız çocuklarının eğitimine devam etmesi için fon gelirlerinden yardım edilmesini istemiştir (Deranian, 2016: 56). Bogigian, yine Ermeni asıllı kızlara yardım amacıyla Mount Holyoke Koleji'ne 70.000 doların üzerinde bir miras bırakmıştır (Deranian, 2016: 59) Bogigian için Mount Holyoke Koleji Türkiye'ye gönderilen misyonerlerin çoğunlukla yetiştiği ve Ermenileri birçok açıdan destekleyen bir eğitim kurumu olarak önem taşımaktadır (Deranian, 2016: 55). Mount Holyoke Koleji yararına gelir sağlayan Hagop Bogigian Burs Fonu'ndan çoğunlukla Ermeni öğrencileri yararlanmıştır

(Deranian, 2016: 59). Bunlara ek olarak; Bogigian'ın mülkünün büyük bir kısmını, müze kalitesinde olan geniş bir doğu kilim koleksiyonunu, tablolar ve süs eşyalarını içeren mirasını Wilson Koleji'ne bırakmıştır (The New York Times, 31 Mart 1931) Vasiyetinde, Hagop Bogigian Fonu'nun muhtaç ve değerli genç kadınlara ve Ermeni asıllı öğrencilere öncelik verilmesi özellikle belirtilmiştir (Deranian, 2016: 60). Vasiyet ayrıca ölümünden yüz yıl sonra bir Bogigian Binası'nın inşa edilmesini şart koşturmuştur.

Sonuç

19.yüzyılda Harput'un Hüseyinlik karyesinden Amerika'ya giden ilk göçmen olarak Hagop Bogigian'ın hayatı göçe ilişkin önemli ipuçlarını içeren bir hikâyedir. Hüseyinlik'ten ilk göç eden kişi olan Hagop Bogigian'ın fakir gelip zengin olduğu Amerikan hayatı geride kalan kimseleri de göçe teşvik etmiştir. Bu bağlamda Hüseyinlik Ermenilerinin göç hareketlerini anlamak güç değildir. Tipik bir göç örneği olarak Amerikan misyonerlerinin etkisiyle başlayan daha sonra hemşerilik faktörüyle süregelen bu göçlerin başlangıç noktası ilk Ermeni-Amerikalı milyoner Hagop Bogigian'ın öyküsüyle ilişkilendirilebilir.

Bogigian henüz küçük bir çocukken Harput'a gelen Amerikan Protestan misyonerlerinden fırsatlar ülkesi Yeni Dünya'yı dinlemiştir. O yaşlarda muhtemelen ilk kez varlığından haberdar olduğu Atlantik ötesi bir yere gitme arzusu yine Amerikan misyonerlerinin etkisiyle olmuştur. Bogigian kaleme aldığı hatıratında Amerika'ya göçünde Amerikan misyonerlerinin teşviki olmadığını her ne kadar söylemekte olsa da onların anlattıkları Amerika'dan etkilenmiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Harput'ta misyoner okulunda Amerika ile ilgili dinlediği etkileyici hikâyelerle Yeni Dünya'ya ilgisi başlamıştır. Diyarbakır misyonunda çalışırken yine yakın ilişkiler kurduğu kimselerden Avrupa ve Amerika'yı daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Sonrasında Amerika yolculuğu, Amerika'da ilk yerleşimi ve ilişkileri, çalıştığı işler bütünüyle Amerikan misyonerlerinin yardım ve destekleriyle çerçevelenmiştir.

Hagop Bogigian'ın Amerika yolculuğu, Boston'a vardığından sonra irtibatı geçtiği kimseler ve yaptığı işler tamamen Amerikan Board ve misyonerlerinin himayesinde gelişmiştir. Bogigian, Amerika'ya gitmek isteğiyle ilk kez 1876 yılında yola çıkmıştır. Bu yolculuğunu yine bir Amerikan tıp misyonerinin yanında gerçekleştirmiştir. Avrupa'ya vardığından sonra burada kaldığı süreçte bir nevi hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Burada zor koşullar altında geçirdiği günlerin ardından şans eseri karşılaştığı Ermeni bir tüccarın yardımıyla Amerika'ya gönderilmiştir. Boston'a vardığından sonra Halep'ten birlikte yola çıktığı doktorun verdiği referans mektubu ile dok-

torun akrabasının evine yerleşmiştir. Burada odun kesmek, ev işlerine yardım etmek gibi basit işlerle ilk başta meşgul olmuştur. Çeşitli işlerde çalışan Bogigian burada Cyrus Hamlin gibi Amerikan Board'ın yardım ve desteğiyle bir süre kaldıktan sonra tekrar Harput'a dönmüştür. İkinci kez Amerika yolculuğuna çıktığında bu kez her şey ilkinden farklı olarak gelişmiştir. Bogigian şark halıları ticareti yaparak işlerini büyütüştür. Akabinde Amerikan mallarını Türkiye gibi başka ülkelere de göndermek suretiyle Amerika'dan bir nevi yeni teknoloji transferi yapmıştır. Nitekim, Bogigian ilk Ermeni-Amerikalı milyoner olmuştur. Onun dil bilmeden, parasız geldiği ancak zengin olduğu göç hikâyesi, Hüseyinli Ermeni gençleri Amerika'ya göçe teşvik etmiştir. Amerika'ya gelen Ermenilerin sorunlarıyla ilgilenerek gerektiğinde madden yardım etmiştir. Yine kurucu üyesi olduğu dernekler vasıtasıyla Ermeni göçmenlere yardım ederek bir araya toplamıştır. Bogigian kendisinin de artık bir vatandaşı olduğu Amerika'ya Ermenilerin yerleşmesinin iyi bir fikir olduğu kanaatindedir. Bu düşünceyle Ermenileri teşvik etmek üzere Kanada'da tarım alanları satın alarak çiftçilik yapmak üzere buraya Ermenileri getirtmek istemiştir. İlgî görmeyen bu düşüncesinin yanı sıra Ermeni kolonisi kurma projesi de dikkat çekicidir. Milletler Cemiyeti'nin Ermenilere yer arayışı üzerine Ermeni kolonisi kurmak üzere güney eyaletlerde arazi satın almak üzere arayışa girmiştir. Bu plan sonuçsuz kalmasına rağmen ilgi çeken çalışmalardır.

Hagop Bogigian Amerikan'ın ileri gelen entelektüelleri, siyasileri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu siyasi bağlantıları üzerinden Amerikan basınında Ermeni sorununu asılsız bir dille gündeme getirdiği ve yardım kampanyaları düzenlediği görülmektedir. Hayatı boyunca bütün imkanlarını Ermenilere himaye ve yardım için kullanan Bogigian mirasını "Hagop Bogigian Burs Fonu" olarak Wilson Koleji, Mount Holyoke Koleji ve Pomona Koleji'nde Ermeni asıllı kız öğrencilerin eğitimlerine bırakmıştır.

KAYNAKLAR***Arşiv Belgeleri (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA))***

BOA. ŞD. 2650 – 8, Lef 3.

BOA. HR.İD.. 130 – 3, Lef 4

BOA. HR.SYS. 2794 – 33

Tetkik Eserler ve Süreli Yayınlar

AÇIKSES, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK yayınları, Ankara 2003.

AKSIN, Ahmet, *19. Yüzyılda Harput*, Ceren Ofset ve Matbaacılık, Elazığ 1999.

BOGIGIAN, Hagop, *In Quest of the Soul of Civilization*, Whittet & Shepperson, Printers Richmond, Virginia, USA 1925.

DERANIAN, Hagop Martin, *Hagop Bogigian Armenian Pioneer & Philanthropist*, Armenian Cultural Foundation, USA 2016.

DERANIAN, Hagop Martin, *Worcester Is America, The Early Stories Of The Worcester Armenians: The Early Years, Worcester, Massachusetts*:Bennate Publishing, 1998, February.

DERANIAN, Marderos, *Hussenig: The origin, history and destruction of an Armenian town*, Armenian Heritage Press, Belmont, Massachusetts, 1994.

MIRAK, Robert, *Torn Between Two Lands: Armenians in America, 1890 to World War I*, Harward University Press, Cambridge, Massachusetts, U.S.A., 1983.

New Haven Daily Morning Journal, *Wedded in Bethany*, 20 Ekim 1887, VOL LV.

The Bulletin Of The Daily Globe, 4 Aralık 1895, Vol. XVIII. No.338.

The New York Times, *Bogigian Will Endows Wilson College Fund*, 31 Mart 1931.

Waterbury Democrat, *Plot Of The Turks*, 3 Eylül 1896, Vol. IX. No. 234.

Waterbury Democrat, *Bonds Demanded for Entry of Armenians*, 30 Ekim 1896, Vol. IX, No. 282.

Ekler:

Ek.1. Bogigian'ın Boston'da ticarete başladığı Park ve Beacon Caddeleri'nin köşesindeki bina. Kaynak: Hagop Bogigian, *In Quest of the Soul of Civilization*, Whittet & Shepperson, Printers Richmond, Virginia, USA 1925, s. 86.

Ek.2. Hagop Bogigian'ın Yazlık evi. Kaynak: Hagop Bogigian, *In Quest of the Soul of Civilization*, Whittet & Shepperson, Printers Richmond, Virginia, USA 1925, s. 174.

